

مجلس نهم و دهم و دیپلماسی هسته‌ای ایران؛ با تأکید بر برجام

علیرضا سمیعی اصفهانی^۱ - هومان خدابخشی^۲

دریافت: ۱۳۹۸/۱/۲۶ - پذیرش: ۱۳۹۸/۵/۲

چکیده

برجام نقطه عطفی در دیپلماسی هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران به شمار می‌آید چراکه نهادها و سازمان‌های عمده سیاستگذاری و اجرایی در شکل‌گیری آن نقش آفرینی کردند. یکی از این نهادهای تصمیم‌ساز و تاثیرگذار، مجلس شورای اسلامی بویژه مجالس دوره‌های نهم و دهم بود. بر این پایه، پژوهش پیش‌رو در پی پاسخ به این پرسش اصلی است که مجلس نهم و دهم چه نقش و جایگاهی در روند دیپلماسی هسته‌ای ایران بویژه در موافقت‌نامه برجام ایفا کرده‌اند؟ یافته‌های پژوهش بر پایه مدل‌های نظری تصمیم‌گیری در عرصه سیاست خارجی نشان می‌دهد که تصمیم‌گیری‌ها و مواضع مجلس در دیپلماسی هسته‌ای در راستای برونداد تصمیمات سایر نهادها و سازمان‌هایی مانند شورای عالی امنیت ملی، شورای نگهبان، نهاد قوه قضاییه و نهاد قوه مجریه بوده است به نحوی که می‌توان گفت بر پایه تلفیق دو الگوی «سازمانی» و «عقلانیت محدود»؛ مجلس، قانون الزام دولت به حفظ دستاوردهای هسته‌ای و حقوقی ملت ایران، طرح اقدام متناسب و متقابل دولت در اجرای برجام، تشکیل گروه ویژه برجام و ارائه گزارش‌های شش ماهه گروه امنیت ملی و سیاست خارجی و تصویب لوایح چهارگانه موسوم به FATF را به مرحله اجرا درآورد.

واژگان کلیدی: مجلس نهم و دهم، مذاکرات هسته‌ای، برجام، دیپلماسی هسته‌ای، نظریه تصمیم‌گیری سازمانی، عقلانیت محدود (رضایت بخش)

مقدمه (بیان مسئله)

مجلس در حاکمیت جمهوری اسلامی ایران از اهمیت ویژه و والایی برخوردار است و محور بسیاری از تصمیم‌گیری‌ها، قانون‌گذاری‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و چراغ هدایت دولت و ملت به‌شمار می‌آید. مجلس، پایگاه اساسی نظام و مردم و نماد حضور و مشارکت واقعی مردم در روند تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های ملی است. وظایف عمده مجلس در سه بخش خلاصه می‌گردد: الف- قانون‌گذاری؛ ب- نظارت و پ- نمایندگی. بررسی سوابق مجلس شورای اسلامی در تصویب معاهدات بین‌المللی هم نشان می‌دهد که این نهاد در راستای انجام صلاحیت خود از منظر حقوقی حق ورود به جزئیات معاهدات را داشته و همچنین می‌تواند در صورت ایراد به برخی از مفاد توافق، آن را به دولت ارجاع دهد تا در خصوص آن وارد مذاکره مجدد با طرف مقابل شود. بدیهی است بهره‌گیری از این صلاحیت نیازمند توجه به سایر ابعاد غیرحقوقی و همچنین بین‌المللی موضوع خواهد بود. در برهه زمانی سال ۱۳۹۲ که حسن روحانی پیروز انتخابات ریاست جمهوری شد دیپلماسی هسته‌ای به‌طور جدی پیگیری شد و یکی از مسائلی که برای منافع ملی حائز اهمیت بود مذاکرات هسته‌ای و سند موسوم به برجام ۱ با عنوان رسمی برنامه جامع اقدام مشترک، بین ایران و اتحادیه اروپا (انگلستان، فرانسه، آلمان، ایالات متحده، روسیه و چین) بود که در تاریخ ۲۴ نوامبر ۲۰۱۳ به امضا رسید. پس از مذاکرات هسته‌ای در مورد سند به‌دست آمده بین جمهوری اسلامی ایران و دول ۵+۱، در مورد نحوه عملیاتی کردن آن ابهامات و نقایصی مشاهده می‌شود و به تبع آن در داخل و خارج، سند برجام مخالفین و موافقینی پیدا کرد که لازم و ضروری شد مجلس به‌عنوان رکن اصلی مدافع منافع ملی ورود پیدا کند و با طرح‌های کارشناسی و دعوت از همه‌کسانی که در این سند نقش و تأثیری داشتند زوایای پیدا و پنهان آن را بررسی کند و در پایان متناسب با مصلحت کشور و شرایط اجتماعی، روانی و امنیتی حاکم بر جامعه، بر این سند مهر قانون بزنند یا آن را خلاف منافع ملی تشخیص دهند. موضوع حساس و پُرتنش هسته‌ای که برای چندین سال همه نهادها و سازمان‌های مرسوم کشور را به خودش مشغول کرده بود سرانجام با دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و کشورهای ۱+۵ پس از چند سال جهت حل و فصل مسائل

1. *Joint Comprehensive Plan of Action*; Known Commonly as the Iran Nuclear Deal or Iran Deal (JCPOA)

مربوط به برنامه هسته‌ای ایران و رفع تحریم‌های ظالمانه در تیرماه ۱۳۹۴ در قالب برنامه جامع اقدام مشترک به نتیجه رسید. بر این پایه، پرسش اصلی پژوهش پیش‌رو این است که مجالس نهم و دهم چه نقش و جایگاهی در روند دیپلماسی هسته‌ای ایران بویژه در موافقت‌نامه برجام ایفا کرده‌اند؟ فرضیه مورد آزمون پژوهش این است که با توجه به نقش ویژه مردم در نظام جمهوری اسلامی ایران، نهاد مجلس در قالب الگوی عقلانیت «محدود» و «سازمانی» افزون بر نقش نمایندگی مردم، نقش نظارتی و تقنینی مهمی در پیشبرد مذاکرات برجام برعهده داشته است. در ادامه تلاش می‌شود با بهره‌گیری از دو الگوی نظری تصمیم‌گیری «عقلانیت محدود» و همچنین الگوی «تصمیم‌گیری سازمانی»، نقش و جایگاه مجلس در بررسی برجام و در نهایت تصویب آن مورد آزمون قرار گیرد.

ادبیات پژوهش

تاکنون برجام از منظرهای متفاوتی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. با این حال، بسیاری از این تحلیل‌ها جنبه ژورنالیستی دارد و کمتر به شیوه‌ای علمی بدان پرداخته شده است. در زیر به برخی از مهمترین این آثار اشاره می‌گردد:

نیاکوئی و قنادی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران پس از برجام: تداوم موازنه‌سازی و هویت‌یابی انقلابی»، نتیجه می‌گیرند که تغییر هویت هسته‌ای طی دو دهه گذشته و تلفیق آن با مسایل امنیتی که به «گره هویت امنیتی» تعبیر شد، به وضعیتی جدید منجر شده که به سختی می‌توان پیش‌بینی کرد برنامه هسته‌ای ایران متوقف شود. به همین دلیل، جمهوری اسلامی در وضعیتی که با گزینه محدود شدن برنامه هسته‌ای خود روبرو شده، به سمت جبران این محدودیت در دو زمینه امنیتی و هویتی حرکت کرده است. قربانزاده (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «جایگاه برجام در حقوق ایران و حقوق بین‌الملل» به کنکاش برجام پرداخته است. وی معتقد است برجام مصداق توافق بین‌المللی بوده و صلاحیت تصویب آن منحصر در اختیار مجلس شورای اسلامی می‌باشد. با توجه به اینکه تشریفاتی و یا اجرایی بودن معاهدات بر اساس ضوابط داخلی هر یک از کشورهای طرف توافق تعیین می‌گردد؛ لذا بر اساس شاخصه‌های مندرج در قانون اساسی و نظرات تفسیری

شورای نگهبان، برجام هر دو قید لازم برای تصویب در مجلس شورای اسلامی را دارد و عدم تصویب متن توافق در سایر کشورها دلیلی بر عدم صلاحیت مجلس شورای اسلامی نیست. حاتمی و عباس‌خو (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «نقد و تحلیل نحوه بررسی برجام در مجلس شورای اسلامی» بیان می‌کنند که مرجع صالح جهت رسیدگی به سند برجام برطبق اصل ۷۷ و ۱۲۵ قانون اساسی، مجلس شورای اسلامی می‌باشد که با توجه به روشن شدن ماهیت برجام و روشن شدن دو وصف بین‌المللی بودن و داشتن تعهد برای دولت ایران، مصداق یک توافق بین‌المللی بوده که انحصاراً در اختیار مجلس شورای اسلامی است.

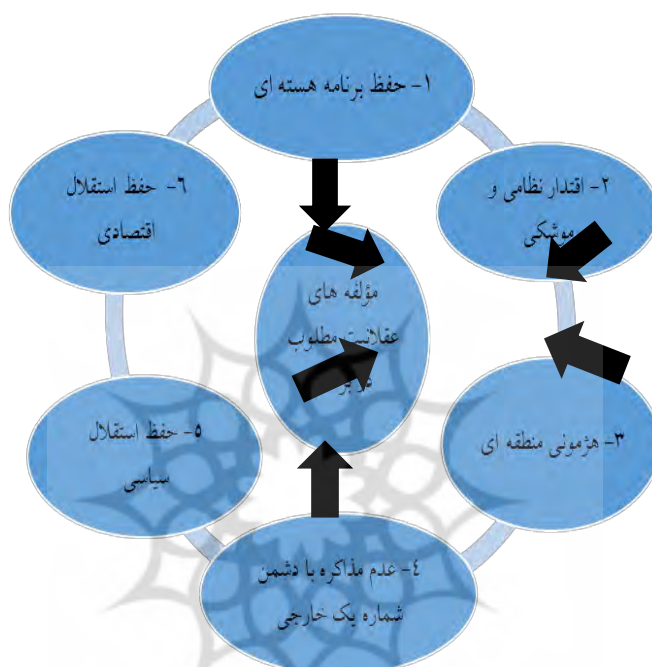
مایکل سینگ (۲۰۱۶) در مقاله‌ای با عنوان «خاورمیانه پس از برنامه جامع اقدام مشترک (برجام)» می‌نویسد؛ رئیس‌جمهور بعدی ایالات متحده آمریکا یک توافق هسته‌ای ناقص با ایران را وارث خواهد شد. برجام شرایط ایران را به‌عنوان یک کشور در آستانه دست‌یابی به برنامه هسته‌ای تثبیت می‌کند و آن را با تولید سوخت هسته‌ای، تسلیحات و قابلیت‌های موشکی که در آینده برای توسعه سلاح هسته‌ای مورد نیاز است آشنا می‌کند. اما با برجام مسئله موشکی ایران به طور کامل حل نخواهد شد. موسویان (۲۰۱۸) در مقاله‌ای با موضوع «ساختمان مذاکرات هسته‌ای ایران برای صلح و امنیت بین‌المللی»؛ خواسته‌های اصلی ایران و قدرت‌های جهانی را در مذاکرات هسته‌ای مورد بررسی قرار می‌دهند. این تقاضاها شامل تمایل هر دو طرف به چانه‌زنی، تراکنش و گردش مالی، مدت کوتاه بازگشت‌پذیری برای ایران و تحریم‌های ایالات متحده) تغییر در رهبری در هر کشور و زمینه تغییر ژئوپولیتیک بود. نگاهی به آثار فوق نشان می‌دهد که غالب پژوهش‌های انجام شده در این زمینه، برجام را از منظر سیاست بین‌الملل، منطقه‌ای، حقوق بین‌الملل و یا صرفاً بُعد فنی مورد مطالعه قرار داده‌اند و پژوهش جامع و منسجمی از زاویه نقش نهادهای عمده تصمیم‌گیر و تصمیم‌ساز داخلی مانند مجلس در این خصوص صورت نگرفته است. بنابراین، وجه تمایز پژوهش پیش‌رو پرداختن به این موضوع از منظر رویکرد تصمیم‌گیری سازمانی و نهادی است که خود می‌تواند برای بازشناسی و ارتقای نقش و جایگاه این نهادها در اتخاذ سیاست‌های راهبردی و کلان‌کشوری راهگشا باشد.

بنیان نظری پژوهش

به کارگیری تصمیم‌گیری در نظریه‌پردازی در روابط بین‌الملل، به دهه ۱۹۵۰ باز می‌گردد. کارهای آغازین در این زمینه توسط افرادی همچون ساین، بروک، هربرت سایمون و اسنایدر پی‌ریزی شد. بعدها نیز افرادی مانند جوزف فرانکل و گراهام تی آلیسون به این حلقه پیوستند (سیف‌زاده، ۱۳۷۶: ۲۶۳-۲۶۴). به طور کلی در مورد الگوهای تصمیم‌گیری در سیاست خارجی دو دیدگاه متفاوت وجود دارد: دیدگاه کلان‌نگر؛ یعنی به نظام و ساختار قدرت بین‌الملل و تأثیری که این نظام بر تصمیم‌گیری سیاست خارجی کشور می‌گذارد (دوئرتی و فالترگراف، ۱۳۷۴: ۷۱۹) تأکید دارند. دیدگاه دوم یا خردنگر که محور تحلیل خود را دولت ملی با مرزهای مشخص جغرافیایی قرار داده و رفتار سیاست خارجی یک واحد سیاسی را مورد بررسی قرار می‌دهند. از جمله نظریاتی که در تصمیم‌گیری سطح خرد مورد استفاده قرار می‌گیرند نظریه بازیگران خردمند یا عقلانیت مطلوب، نظریه سازمان‌ها، نظریه بوروکراتیک و نظریه عقلانیت محدود یا رضایت‌بخش است. در این پژوهش جهت تبیین متغیرهای فرضیه از نظریات رویکرد دوم یعنی دیدگاه خردنگر و مشخصاً از تلفیق دو مدل تصمیم‌گیری «عقلانیت محدود و الگوی سازمانی» بهره گرفته شده است. در ادامه ضمن اشاره مختصر به ویژگی‌های عقلانیت مطلوب به مثابه الگوی آرمانی کشورها در سیاست خارجی، مفروضات بنیادین دو دیدگاه عقلانیت محدود و الگوی سازمانی توضیح داده می‌شود.

مفروض بنیادین تصمیم‌گیری در سیاست خارجی بر مبنای عقلانیت مطلوب، اینکه انسان به‌عنوان یک موجود برخوردار از تعقل کامل در محیطی که برای وی کاملاً مشخص و معلوم است، به «مطلوب‌ترین» انتخاب‌ها دست می‌زند. مطلوب‌ترین انتخاب از دیدگاه چنین فردی مترادف با توفیق در دستیابی کامل به هدف سازمان و یا نیل به بیشترین نتیجه (مطلوب) مورد نظر است. عقلانیت مطلوب عبارتست از: الف- تصمیم‌گیری در شرایط اطمینان کامل انجام می‌گیرد؛ ب- معیارهای انتخاب روشن است و تصمیم‌گیرنده دارای یک سیستم رجحان منطقی است که می‌تواند با نظم بخشیدن به ارزش‌های خود، راه‌های مختلف را ارزش‌گذاری و طبقه‌بندی کند (استونر و دیگران، ۱۳۷۹: ۱۶۶). در سیاست خارجی و روابط بین‌الملل، نظریه انتخاب عقلانی را آلیسون تحت عنوان بازیگر خردمند مفهوم‌پردازی کرده است؛ از نظر

آلیسون، کوشش برای تغییر رویدادهای بین‌المللی بر اساس هدف‌ها و محاسبه‌های ملت‌ها و دولت‌ها علامت مشخصه «الگوی بازیگر خردمند» است (آلیسون، ۱۳۶۴: ۳۶). بر پایه این نظریه مؤلفه‌های عقلانیت مطلوب در دیپلماسی هسته‌ای (برجام) ایران را در قالب نمودار زیر می‌توان ترسیم نمود:

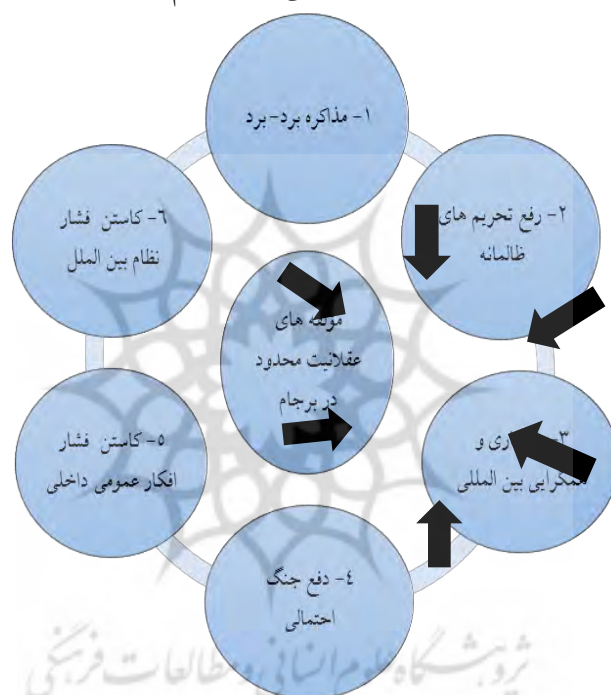
نمودار شماره (۱): مؤلفه‌های الگوی عقلانیت مطلوب

با این حال، سند برجام بر اساس عقلانیت «مطلوب» به دست نیامده و از این رو دستاورد مطلوب در این زمینه به شمار نمی‌آید. به عبارت روشن‌تر، با توجه به شرایط داخلی و بین‌المللی ایران در زمان روی کار آمدن دولت اعتدال، روند دیپلماسی هسته‌ای بر پایه عقلانیت «محدود» پیش رفت و سازمان‌ها و نهادهای داخلی (الگوی تصمیم‌گیری سازمانی) به تبع از الگوی عقلانیت محدود حمایت کردند. براساس مدل تصمیم‌گیری عقلانیت محدود، فرد و یا سازمان‌های دخیل در تصمیم‌گیری می‌دانند که نمی‌توانند «مطلوبیت» حداکثری را از تصمیمات خود انتظار داشته باشند. در مدل تصمیم‌گیری عقلانیت محدود «جیمز جی مارچ» و «هربرت سایمون» تعریف محدودتری از مفهوم عقلانیت ارائه می‌دهند. این دو معتقدند که

اولاً، عقلانیت مطلق نیست و ثانیاً عقلانیت نمی‌تواند مستقل از شخص تصمیم‌گیرنده باشد. به عبارت دیگر مارچ و سایمون معتقدند عقلانیت مفهومی نسبی است و آنچه ممکن است در زمان و مکانی عقلایی باشد، الزاماً در زمان و مکانی دیگر عقلایی نیست و آنچه ممکن است برای یکی عقلایی باشد، الزاماً برای دیگری نیست (سعادت، ۱۳۷۲: ۲۷). با توجه به این که بهره‌گیری از مدل عقلایی به سادگی امکان‌پذیر نیست، تصمیم‌گیرندگان با در نظر گرفتن محدودیت‌های موجود به تصمیم‌های رضایت‌بخش بسنده خواهند کرد. به عبارت دیگر به محض آنکه تصمیم‌گیرنده تشخیص دهد که یکی از انواع مختلف تصمیم، او را به هدف اصلی می‌رساند و همزمان برخی از نیازهای جنبی او را تأمین می‌کند، آن را از میان سایر شقوق برمی‌گزیند و از تلاش برای یافتن بهترین راه خودداری می‌کند (Tosi, 1958: 140).

در ارزیابی کلی این الگوی تصمیم‌گیری، می‌توان گفت که مدیر بر اساس این الگو، بجای جستجوی مطلوبیت به دنبال رضایت‌بخشی، بجای شرایط مطمئن در شرایط نامطمئن، بجای اطلاعات کامل با اطلاعات محدود و بجای تصور امکانات و منابع نامحدود در قلمرو امکانات و محدودیت‌های موجود به تصمیم‌گیری می‌پردازند. در مدل عقلانیت محدود، تصمیم‌گیرندگان بجای آنکه به دنبال یافتن بهترین راه‌حل باشند به دنبال یافتن راه‌حل رضایت‌بخش هستند (Robbins, 1991: 103-104). بدین ترتیب با توجه به فاکتورهایی مانند محدودیت منابع، زمان، اطلاعات، بینش مدیران و سایر عوامل محدودکننده روانی، سازمانی و محیطی مانند شرایط حاکم بر فضای داخلی ایران، مدل عقلانیت محدود در دستورکار تصمیم‌گیران سیاست خارجی قرار گرفت. اتخاذ این تصمیم البته برآیند گفت‌وگو «آرمان‌خواهی واقع‌نگر» در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است که اساساً در آرمان‌ها و ارزش‌های دین اسلام ریشه دارد. اسلام برخلاف مسیحیت، به واقعیت‌ها نیز توجه دارد. برای نمونه، آیه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ» بر این امر اشاره می‌کند. این دیدگاه معتقد است که در سیاست خارجی باید یک‌سری آرمان‌ها و اهداف داشت، اما این اهداف و آرمان‌ها بر اساس مقدرات و محدودرات دنبال می‌شود... در بیانات رهبری نیز آرمان‌گرایی صرف، به معنای توهم به کار

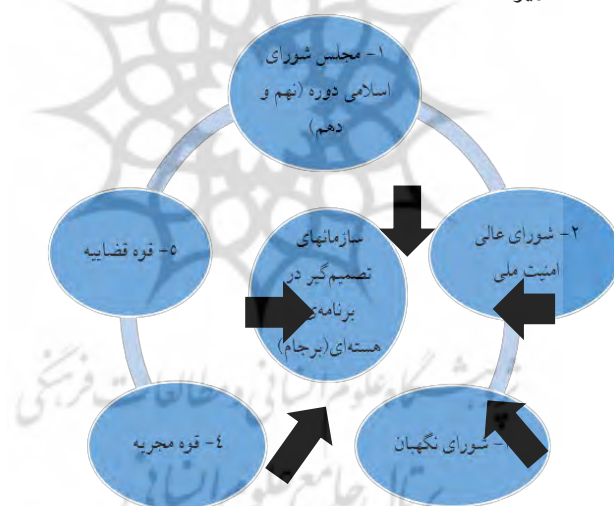
رفته است. یعنی این‌گونه نیست که آرمان‌ها را بدون توجه به واقعیت‌ها بتوانیم پیش ببریم. تامین آرمان‌ها مستلزم عقلانیت هم هست. اینکه چه آرمانی دارید و چگونه باید آن را پیگیری کنید، به معنای عقلانیت است... در گفتمان آرمان‌خواهی واقع‌گرا، عقلانیت عنصر اساسی است، چون بدون شناخت واقعیت‌ها، امکان ندارد بتوان به آرمان رسید (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۷). روی هم رفته، مولفه‌های الگوی عقلانیت محدود یا رضایت‌بخش، در دیپلماسی هسته‌ای (برجام) ایران را در قالب نمودار زیر می‌توان ترسیم نمود:

نمودار شماره (۲)؛ مولفه‌های الگوی عقلانیت محدود

همچنین بر پایه الگوی تصمیم‌گیری سازمانی آلیسون که بر نقش مهم و تاثیرگذار سازمان‌های عمده حکومتی در فرایند تصمیم‌گیری تاکید دارد، مجموعه‌ای از سازمان‌ها و نهادهای داخلی در کشور به این نتیجه رسیدند که پافشاری بر اساس عقلانیت مطلوب در این برهه زمانی نمی‌تواند مناسب باشد. این الگو تصمیمات سازمان را حاصل برون‌دادهای سازمان‌هایی می‌داند که در امر تصمیم‌گیری نقش خاصی را بر عهده دارند (آلیسون، ۱۳۶۴):

۱۲۷-۱۲۸). بنابراین ضرورت کاستن از فشارهای بیرونی ناشی از تحریم‌های هسته‌ای و جنگ روانی و همسو کردن افکار عمومی در داخل، این سازمان‌ها و نهادهای تصمیم‌گیر را به سوی همکاری و تعامل بیشتر با نظام بین‌الملل (عقلانیت محدود) سوق داد. آلیسون این الگو را اینگونه توضیح می‌دهد؛ دولت‌ها برای اینکه به حد کافی در برابر مشکلات آمادگی داشته باشند، از سازمان‌های وسیعی تشکیل شده‌اند که مسئولیت‌های اولیه برای انجام وظایف خاصی در بین آن‌ها تقسیم شده است. هر سازمانی برای یک دسته مخصوص از مسائل و مشکلات تشکیل شده که به صورت شبه‌مستقل در مورد این مشکلات عمل می‌کنند، ولی تعداد کمی از مسائل اختصاصاً و به تنهایی در حیطه قدرت یک سازمان قرار می‌گیرد، بنابراین رفتار دولت مربوط به هر مشکل مهم بر بازده مستقل چندین سازمان انعکاس دارد (آلیسون، ۱۳۶۴: ۱۲۶-۱۲۵). با توجه به مدل سازمانی آلیسون می‌توان گفت در موضوع دیپلماسی هسته‌ای (برجام) سازمان‌ها و نهادهای زیر:

نمودار شماره (۳)؛ نهادهای تاثیرگذار در امر تصمیم‌گیری برجام

در امر تصمیم‌گیری دخیل بودند و برون‌داد تصمیم آن‌ها در سازمان یا نهاد نهایی تصمیم‌گیرنده که مجلس شورای اسلامی باشد مؤثر بود. در الگوی سازمانی بر نهادهای قانونی و رسمی موجود در جامعه تأکید می‌شود و تصمیم‌گیری وظیفه این سازمان‌ها تلقی می‌شود و برای تجزیه و تحلیل دقیق‌تر سیاست‌ها باید به قوانین اساسی و مقررات مدون هر کشور

مراجعه کرد (الوانی، ۱۳۷۷: ۱۰۳-۱۰۴). در ادامه تلاش می‌شود بر پایه این چارچوب نظری روند دیپلماسی هسته‌ای ایران در مذاکرات برجام با تاکید بر نقش مجلس تبیین گردد.

مروری بر دیپلماسی هسته‌ای ایران

موضوع هسته‌ای یکی از حساس‌ترین موضوعات سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در یک دهه اخیر بوده است. در رابطه با مناقشه ایران و غرب بر سر موضوع هسته‌ای، دیدگاه‌های مختلفی در سطح داخلی و بین‌المللی وجود دارد. اما با یک نگاه اجمالی و مختصر به مسیر شکل‌گیری فعالیت‌های هسته‌ای متوجه می‌شویم که برنامه هسته‌ای ایران از سال ۱۹۵۰ به وسیله ایالات متحده آمریکا اصلی‌ترین مخالف فعالیت‌های کنونی ایران تأسیس شد و «مرکز تحقیقاتی هسته‌ای تهران» در سال ۱۹۶۰ به وسیله آمریکا ایجاد و تجهیز شد (Farhidi & Kaveh, 2015: 2). این فعالیت‌ها که در سال ۱۹۷۴ با تأسیس سازمان انرژی اتمی ایران و امضای قرارداد ساخت نیروگاه بوشهر به طور جدی‌تر دنبال شد. پس از انقلاب ایران در سال ۱۹۷۹ برای مدت زمان بیش از ۲۰ سال متوقف شد (Mardani & Hooshmand, 2016: 70). سوءظن‌ها و حساسیت‌های بین‌المللی نسبت به فعالیت‌های هسته‌ای ایران در دو دهه اخیر به طور گسترده‌ای شدت گرفت. دولت ایران که در سال ۲۰۰۳ متعاقب بیانیه سعدآباد که با فرانسه، آلمان و بریتانیا منعقد نموده بود فعالیت‌های هسته‌ای خود از جمله غنی‌سازی اورانیوم را تعلیق کرده بود. اما در سال ۲۰۰۵ مجدداً بخاطر عدم پایبندی دولت‌های غربی به تعهداتشان این فعالیت‌ها را از سر گرفت (Elrashidy, 2016: 2). با این وجود که دولت ایران بارها اعلام کرده بود که به فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای می‌پردازد و به دنبال سلاح هسته‌ای نخواهد رفت. حتی رهبر ایران آیه خامنه‌ای با صدور فتوایی در ۳۰ بهمن ۱۳۸۸ دستیابی به سلاح هسته‌ای را حرام شرعی اعلام نمود (سایت مهرنیوز، ۱۳۹۶/۹/۵). اما دول آمریکایی-اروپایی بدون توجه به خواسته‌های دولت ایران دست به شدیدترین تحریم‌های (مالی، نفتی، دارویی، حقوق بشری و...) علیه دولت و ملت ایران زدند. حتی برخی شیوه‌های متمایز از تحریم‌ها همچون: «ترور و شهادت دانشمندان هسته‌ای ایران» و «جنگ سایبری» نیز برای مبارزه با برنامه هسته‌ای ایران مورد استفاده قرار دادند. این در حالی است که جامعه بین‌المللی و کشورهای

دارای سلاح هسته‌ای نسبت به فعالیت هسته‌ای سایر کشورها عکس‌العمل درخوری نشان نمی‌دادند. برای مثال، مقامات عربستان اعلام کرده‌اند که تا سال ۲۰۱۴ بیش از ۱۶ نیروگاه هسته‌ای خواهند ساخت که در این راستا، قراردادهایی را در سال ۲۰۱۵ با شرکت روسی «روزاتوم» و در سال ۲۰۱۶ با دولت چین منعقد نموده‌اند یا دولت مصر که در سال ۲۰۱۵ قراردادی را با دولت روسیه در خصوص ساخت چهار راکتور هسته‌ای منعقد نموده است (Phillips, 2016: 3). روند پرونده هسته‌ای ایران با روی کار آمدن دولت جدید به ریاست حسن روحانی از اساس متفاوت شد. با پیروزی روحانی در انتخابات ریاست جمهوری، پرونده هسته‌ای ایران از شورای عالی امنیت ملی به وزارت امور خارجه انتقال یافت و ترکیب هیأت مذاکره‌کننده هسته‌ای را تغییر داد. اولین حرکت دیپلماسی هسته‌ای دولت یازدهم از نیویورک و سازمان ملل شروع شد. جایی که رئیس‌جمهور برای شرکت در اجلاس سران کشورهای جهان به سازمان ملل سفر کرده بود و این سفر آغاز دیپلماسی دولت در موضوع هسته‌ای کشور بود. بلافاصله بهمن ماه همین سال دور اول مذاکرات موسوم به وین آغاز شد. پس از هشت - نه دوره مذاکره فشرده، سرانجام در ۲۳ تیرماه ۱۳۹۴ برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) حاصل دیپلماسی هسته‌ای دولت یازدهم شد. در پایان این دوره از مذاکرات، سند ۱۵۹ صفحه‌ای موسوم به برجام منتشر شد (قیصریگی، ۱۳۹۴: ۸). در ادامه پژوهش بر پایه چارچوب نظری، ابتدا خروجی تصمیمات مهمترین نهادهای تاثیرگذار بر روند دیپلماسی هسته‌ای بررسی شده و آنگاه به نقش و جایگاه نهاد مجلس به‌عنوان نماد اراده ملی و محوری‌ترین نهاد سیاسی که تصمیمات آن برآیند تصمیم‌گیری الگوی سازمانی و عقلانیت محدود است بررسی می‌شود.

تصمیم‌گیرندگان سازمانی و مذاکرات برجام

از آنجا که عرصه سیاست خارجی از پیچیدگی و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و نهادی مانند مجلس به تنهایی نمی‌تواند در مورد نحوه تامین منافع ملی به درستی تصمیم‌گیری کند، در قوانین اساسی کشورها از جمله در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، نهادهای مهم دیگری نیز پیش‌بینی شده که برآیند یا خروجی تصمیمات آن‌ها می‌تواند نقش بسزایی در

تقویت و پیشبرد منافع و اهداف سیاست خارجی کشور داشته باشد. از این‌رو در این بخش ابتدا بر پایه الگوی تصمیم‌گیری سازمانی آلیسون، برون‌دادهای (تصمیمات و پیشنهادات) نهادها و سازمان‌های عمده تاثیرگذار بر روند مصوبات مجلس در زمینه برجام را به اختصار بررسی و سپس به نقش و جایگاه خطیر مجلس در این مذاکرات خواهیم پرداخت.

نهاد رهبری؛ بخش مهمی از تصمیمات سیاست خارجی به طور مستقیم و یا غیرمستقیم بر عهده رهبری است. مطابق اصل ۱۱۰ قانون اساسی، تعیین سیاست‌های کلی نظام، اختیار اعلام جنگ و صلح با رهبری است. از طرف دیگر، کلیه مصوبات شورای عالی امنیت ملی که بخش مهمی از آن‌ها در ارتباط با سیاست خارجی است، می‌باید به تأیید رهبری رسیده و رهبر دارای اختیار برای نصب دو نفر در شورای مزبور را دارد (ملکی، ۱۳۸۲: ۱۰۲). در موضوع دیپلماسی هسته‌ای با دولت‌های ۱+۵ هم رهبری معظم با سخنرانی‌های مکرر و تذکرات مورد نیاز به دنبال مطلوب‌ترین دستاوردها بودند. رهبری معظم در واکنش به اظهارات اوباما، رئیس جمهوری آمریکا، که گفته بودند: «یکی از حرف‌ها این بود که در ایران کسانی هستند که با حل دیپلماتیک مسئله هسته‌ای موافقت ندارند... این دروغ است؛ در ایران هیچ کس نیست که نخواهد مسئله هسته‌ای حل بشود و با مذاکرات حل بشود. آنچه ملت ایران نمی‌خواهند عبارت است از قبول تحمیل‌ها و زورگویی‌های آمریکا؛ این را نمی‌خواهد. آنچه ملت ایران در مقابل آن مقاومت می‌کند قبول زورگویی‌های طرف مقابل است. طرف مقابل می‌گوید بیایید مذاکره کنیم و شما حرف‌های ما را مویه‌مو قبول کنید؛ این را می‌گوید. ملت ایران در مقابل این ایستاده است و یقیناً نه مسئولان ما، نه هیأت مذاکره‌کننده و پشت سر آن‌ها ملت ایران، مطلقاً این را قبول نخواهد کرد» (سخنرانی رهبری، ۱/۱/۹۴). رهبری در طول مذاکرات همواره از تیم مذاکره‌کننده هسته‌ای حمایت کردند و درباره نقش مجلس شورای اسلامی در بررسی برجام گفتند: درخصوص ابعاد حقوقی و قانونی این موضوع و اقتضانات آن، باید صاحب نظران و کارشناسان حقوقی نظر دهند. اما از نگاه کلی، من معتقدم و به آقای رئیس‌جمهور هم گفته‌ام که مصلحت نیست مجلس شورای اسلامی از موضوع بررسی برجام کنار گذاشته شود. در عین حال فرمودند: من در مورد نحوه بررسی و اینکه آن را رد کنند و یا تصویب کنند هیچ توصیه‌ای به مجلس ندارم و این، نمایندگان ملت هستند که باید تصمیم

بگیرند (پوراحمدی و بازوبندی، ۱۳۹۷: ۹۰). به طور کلی سه عنصر واقع‌بینی، عقلانیت و مصلحت و توازن میان واقع‌بینی و آرمان‌گرایی را در مواضع مقام معظم رهبری نسبت به برجام مشاهده می‌کنیم. در اینجا حتی بحث واقعیت، مصلحت و عقلانیت پررنگ‌تر هم هست. بعد از پایان مذاکرات هسته‌ای، رهبری معظم می‌فرماید: برجام موافقانی دارد و مخالفانی؛ به نظر من، هم موافقان و هم مخالفان، هر دو در بیان نظرات خودشان مبالغه می‌کنند؛ اغراق‌گویی می‌کنند... برجام یک نقاط مثبتی دارد، یک نقاط منفی‌ای دارد؛ یک محسناتی دارد، یک معایبی دارد... بالاخره یک محسناتی بود و انسان حس می‌کند که ممکن است این فواید وجود داشته باشد. شروع شد این مذاکرات؛ بعد هم که خب، زمان دولت جناب آقای روحانی طبعاً گسترش بیشتری و فعالیت بیشتری پیدا کرد (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۵: ۲۲). بنابراین، به نظر می‌رسد در چنین شرایطی طرح رویکرد «نرمش قهرمانانه» توسط رهبر معظم بسیار هوشمندانه و برای گذر از این وضعیت و پیچیدگی‌ها بود که علی‌رغم بی‌اعتمادی نسبت به طرف‌های آمریکایی و اروپایی، ولی دست دولت آقای روحانی را برای انجام مذاکرات هسته‌ای باز گذاشت و توافق برجام حاصل دیپلماسی دولت یازدهم شد.

شورای عالی امنیت ملی؛ در نظام حقوقی کشورمان، شورای عالی امنیت ملی صلاحیت تصویب برجام بعنوان یک موافقت‌نامه بین‌المللی را نداشته و این صلاحیت انحصاراً در اختیار مجلس شورای اسلامی قرار دارد. با این حال بر پایه وظایف و اختیارات این شور مطابق با اصل ۱۷۶ قانون اساسی، صلاحیت ورود به موافقت‌نامه‌های بین‌المللی از جمله برجام را دارد که این ورود به دو صورت تحقق می‌یابد. نخست؛ شورای عالی امنیت ملی می‌تواند از طریق تصویب سیاست‌های دفاعی و امنیتی کشور در حوزه موضوعات مرتبط با توافق ایران و ۵+۱ و یا اتخاذ تصمیماتی در خصوص تهدیدهای داخلی و خارجی، بر تصویب برجام اثرگذار باشد. به عبارت دقیق‌تر شورای عالی امنیت ملی می‌تواند اقدام به تصویب سیاست‌هایی در ارتباط با موضوعات مرتبط با برنامه جامع اقدام مشترک نماید؛ نه اینکه مستقیماً متن برجام را تصویب نماید. در این صورت بررسی و تصویب این سیاست‌ها توسط شورای عالی امنیت ملی نافی صلاحیت مجلس شورای اسلامی در بررسی و تصویب برجام نیست، لیکن از آنجا که هنجارهای حقوقی مصوب شورا برتر از هنجارهای حقوقی مصوب

مجلس شورای اسلامی می‌باشد، مجلس در فرآیند بررسی و تصویب برجام ملزم به حرکت در چارچوب‌های طراحی شده به وسیله سیاست‌های شورای عالی امنیت بوده است؛ چرا که مطابق اصل ۱۷۶ قانون اساسی صلاحیت خاص سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری در خصوص موضوعات دفاعی و امنیتی بر عهده شورای عالی امنیت ملی قرار گرفته است و همه نهادهای قانونی موظف به رعایت صلاحیت‌های مذکور در اصل ۱۷۶ می‌باشند. در همین راستا علی شمخانی، دبیر شورای عالی امنیت ملی ایران، در دیدار با مارتین لیندگارد، وزیر امور خارجه دانمارک، با بیان عزم جدی و رویکرد صادقانه ایران در مذاکرات هسته‌ای با ۱+۵ بر تداوم همکاری با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی تاکید کرد و اظهار داشت: «در مقابل انجام تعهدات بر دستیابی کامل به حقوق قانونی خود نیز اصرار داشته و هیچگونه زیاده‌خواهی را نخواهیم پذیرفت» (ایرنا، ۱۳۹۳/۶/۱۷).

شورای نگهبان؛ شورای نگهبان نیز با اختیاراتی که اصول ۹۴ و ۹۶ قانون اساسی در تأیید نهایی مصوبات مجلس به آن داده، مسئولیت تطبیق قوانین مصوبه مجلس را با قانون اساسی و شرع مقدس اسلام دارد و می‌تواند در کنترل سیاست خارجی، بویژه در جلوگیری از انحراف از اهداف تعیین شده در قانون اساسی نقش مهمی را بازی کند (پورسعید، ۱۳۸۷: ۳۲۳). جایگاه شورای نگهبان در بررسی برجام از منظرهای بسیاری قابل ارزیابی است. معتقدان به منظر حقوقی در مورد نقش شورای نگهبان و صلاحیت آن معتقدند بر اساس نظرات تفسیری شورای نگهبان از جمله تفسیر اصل ۱۲۵، شورای نگهبان ملاک ضرورت تصویب معاهدات در مجلس را تعهدآور بودن اسناد اعلام کرده است. می‌توان خروجی تصمیم نهاد شورای نگهبان را در مورد جایگاه مجلس شورای اسلامی در تصویب یا عدم تصویب برنامه جامع اقدام مشترک در بیانات سخنگوی این نهاد مشاهده کرد. ابراهیمیان سخنگوی این نهاد معتقد است: «اگر برجام را یک معاهده بین‌المللی تلقی کنیم، نیاز به تصویب در مجلس دارد و حتی اگر یک معاهده بین‌المللی نیز تلقی نشود، باز هم به معنای کنار گذاشته شدن مجلس نیست. وی در توضیح این مسئله تصریح کرد: اصول قانون اساسی به مجلس اختیار عام قانون‌گذاری اعطا کرده و بر این اساس، مجلس می‌تواند حتی اگر برجام یک قرارداد بین‌المللی نیز تلقی نشود، آنچه را که به مصلحت می‌داند برای دولت ممنوع کند

یا اجازه برخی اقدامات را صادر کند و یا حتی با یک طرح، قیودی را برای اقدامات دولت در هر زمینه از جمله در حوزه روابط خارجی تعریف و تعیین کند. ابراهیمیان تأکید کرد: «صرف نظر از چگونگی توصیف ماهیت برجام، مجلس همیشه می‌تواند نقش عام مداخله و قانونگذاری خود را داشته باشد؛ در واقع، نگاه من نسبت به حقوق اساسی این است که چه برجام را یک معاهده بین‌المللی بدانیم و چه ندانیم، مجلس اختیار تأثیرگذاری در این زمینه را خواهد داشت» (تابناک، ۱۶/۶/۱۳۹۴). هر چند که بر اساس قانون اساسی، معاهدات و عهدنامه‌ها پس از تصویب مجلس شورای اسلامی می‌بایست به شورای نگهبان جهت مغایرت با شرع مقدس ارسال شود ولی در این مورد شورای نگهبان از قبل به نمایندگان مجلس چراغ سبز نشان می‌دهد که به سند برجام ورود پیدا کنند.

قوه مجریه؛ رئیس‌جمهور بعنوان ریاست قوه مجریه که پس از رهبری عالی‌ترین مقام رسمی کشور است، بواسطه تعیین وزرا از جمله وزیر امور خارجه (اصول ۱۲۴، ۱۳۳) که مجریان اصلی سیاست خارجی هستند، امضای عهدنامه‌ها و مقاوله‌نامه‌ها، موافقت‌نامه‌ها و قراردادهای دولت ایران با سایر دولت‌ها و همچنین، امضای پیمان‌های مربوط به اتحادیه‌های بین‌المللی پس از تصویب مجلس، اصل ۱۲۵ نقش مهمی در ساختار تصمیم‌گیری و اجرایی سیاست خارجی بر عهده دارد (پورسعید، ۱۳۸۷: ۳۲۱). برای بررسی نقش قوه مجریه در برجام، لازم است به شرایط و مناسبات ایران قبل از برجام توجه شود. شورای امنیت از ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰ مجموعاً ۶ قطعنامه شامل ۴ قطعنامه تحریمی ذیل فصل ۷ منشور ملل متحد علیه کشورمان وضع نمود و هیچکدام از اعضای دائم شورای امنیت حتی یک مرتبه به این قطعنامه‌ها رأی ممتنع نیز ندادند... در همین مدت، اتحادیه اروپا نیز چند تصمیم تحریمی بزرگ و بسیار جدی علیه کشورمان اتخاذ کرد. در مجموع، این تحریم‌ها طیف بسیار وسیعی از فعالیت‌ها و بخش‌های اقتصادی ایران، از صنعت و صادرات نفت گرفته تا بیمه نفتکش‌ها و کشتیرانی، بنزین و گازوئیل، ارتباطات پولی و مالی بین‌المللی، انواع فلزات، صنعت خودروسازی، صنعت پتروشیمی، تجارت خارجی و... را هدف قرار می‌داد» (Lew, Jacob J, 7/23/2015). تحریم‌ها و فشارهای امریکا بر کشورهای خریدار نفت ایران نیز باعث شد تا صادرات نفت ایران نیز در فاصله ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۳ از ۲/۵ میلیون بشکه در روز به حدود یک

میلیون بشکه برسد (Laub, 2015: 15). در واقع، همه خریداران نفت ایران ناچار شدند در میزان واردات نفت از این کشور تجدید نظر کنند. اتحادیه اروپا به طور مستقل نفت ایران را تحریم نمود و به یکباره ۶۰۰ هزار بشکه واردات روزانه نفت از ایران را قطع کرد. آفریقای جنوبی، سریلانکا، مالزی، سنگاپور و برخی از کشورهای دیگر نیز به طور کامل به واردات نفت از ایران پایان دادند. ژاپن، هند، کره جنوبی و ترکیه حدود ۵۰ درصد یا حتی بیشتر از این میزان از واردات نفت ایران کاستند (Katzman, 2015: 17). در نتیجه فشارها بر مهمترین منبع درآمد ایران، شوک ارزی نسبتاً شدیدی به کشور وارد شد. تحریم بانک مرکزی، به عنوان قلب سیستم مالی ایران، شدت فشار ناشی از این شوک را چندین برابر نمود. به تعبیر دیوید کوهن، معاون سابق وزیر خزانه‌داری آمریکا، این وضعیت باعث وارد شدن «شدیدترین فشار مالی تاریخ تحریم‌ها بر ایران شد» (جمشیدی، ۱۳۹۲: ۱۳۸). با توجه به این شرایط، ریاست جمهوری در مراسم دهمین دوره جایزه ملی محیط زیست، اظهار داشت؛ «اینکه می‌گوییم تحریم ظالمانه باید از بین برود بعضی‌ها چشم‌هایشان را زیاد نچرخانند! تحریم‌های ظالمانه باید از بین برود تا سرمایه بیاید. تا مسئله محیط زیست حل شود. تا اشتغال جوانان حل شود. تا صنعت جامعه حل شود. تا آب خوردن مردم حل شود. تا منابع آبی زیاد شود. تا بانک‌های ما احیا شود» (انتصار و افراسیابی، ۱۳۹۵: ۶۸). در اظهار نظری دیگر از سوی محمدجواد ظریف، وزیر امور خارجه، در پاسخ به انتقادات یکی از دانشجویان نسبت به توافق ژنو گفته بود: «غربی‌ها از چهارتا تانک و موشک ما نمی‌ترسند. از این مردم می‌ترسند. آیا شما فکر کرده‌اید که آمریکا که با یک بمبش می‌تواند تمام سیستم‌های نظامی ما را از کار ببرد، از سیستم نظامی ما می‌ترسد؟» (سخنرانی، ۱۳۹۲/۹/۱۲).

قوه قضاییه؛ هر چند که قوه قضاییه مستقیماً در تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی دخیل نیست، اما در دو بخش حضور این قوه پررنگ می‌شود. اول موارد مربوط به تحولات قضایی کشور و الزام وزارت امور خارجه به پاسخگویی در برابر نهادهای حقوق بشری مانند گروه حقوق بشر سازمان ملل متحد و یا کمیته حقوق بشر مستقر در ژنو است. دوم قوه قضاییه با داشتن دو بازوی نظارتی یعنی دیوان عدالت اداری و سازمان بازرسی کل کشور بر فعالیت‌های وزارت امور خارجه نظارت می‌نماید (ملکی، ۱۳۸۲: ۱۰۳). بر همین اساس،

جایگاه و نقش قوه قضاییه در موضوع مذاکرات هسته‌ای در سخنان ریاست این قوه کاملاً روشن و هویداست. در این زمینه آملی لاریجانی چنین اظهار داشت: «واقعاً برخی منتقدان برجام بی‌انصافی کردند و حرف‌های بسیار افراطی و خلاف واقع زدند که حتی به نظر بنده برخی از آن‌ها جرم بود و گمان ندارم اینها عده چندانی باشند و در مقابل این گروه منتقدان عاقل، متدین و اهل فنی قرار دارند که به جای جای این تفاهم منتقد هستند. بنده در طول مدت مذاکرات، همواره از تیم مذاکره‌کننده و دولت محترم حمایت کردم و اکنون هم چنین است. تیم مذاکره‌کننده افراد متدینی بوده‌اند، با تلاش شبانه‌روزی کاری را به جلو برده‌اند که آسان نبود و لذا حاصل کار آنان سزاوار هر گونه تقدیر و تشکر است. تفاهم برجام، کاری عاقلانه و تدبیری معقول بود» (فارس، ۱۳۹۴/۸/۱۸). رئیس دستگاه قضا با تأکید بر دشواری روند مذاکرات و نتایج به‌دست آمده از برجام برای دولت و ملت ایران گفتند: «جمهوری اسلامی ایران در این مذاکرات امتیازاتی داد و امتیازاتی گرفت و نگاه منصفانه اقتضا می‌کند که هر دو کفه این ترازو را با واقع‌بینی ببینیم و در این صورت است که باید اذعان کنیم نتایج به‌دست آمده قابل قبول، ارزشمند، منطقی و عقلانی بوده است» (خبرآنلاین، ۱۳۹۴/۱۰/۲۸). بر اساس سخنان ریاست قوه قضاییه، کاملاً روشن است که وی برجام را حاصل عقلانیت رضایت‌بخش و قابل قبول تصور می‌کنند و از هیئت مذاکره‌کننده هسته‌ای هم بخاطر دستیابی به چنین سندی قدردانی می‌کنند.

مجلس نهم و دهم و دیپلماسی هسته‌ای (برجام)

چنانکه در بالا توضیح داده شد، انجام مذاکرات هسته‌ای ایران با کشورهای ۵+۱ حاصل تصمیم یک سازمان یا نهاد و یا فرد خاصی نبود بلکه مجموعه‌ای از سازمان‌ها و نهادهای رسمی در این امر دخیل بودند. از منظر الگوی تصمیم‌گیری سازمانی آلیسون، برون‌داد و خروجی تصمیمات این نهادها از جمله نهاد رهبری، شورای عالی امنیت ملی، شورای نگهبان، قوه قضاییه و قوه مجریه و ... روشن است که همگی به نقطه‌ای رسیده بودند که مذاکره و دیپلماسی را به عدم مذاکره ترجیح می‌دادند. بعد از به ثمر رسیدن مذاکرات هسته‌ای برای تأیید یا رد آن، سازمان‌ها و نهادهای قانونگذاری هر کشوری متناسب با ساختار آن کشور حق

تایید یا عدم تایید دارند. از این رو، بحث‌ها و چالش‌های داغ ورود مجلس نهم به‌عنوان یکی از بازیگران قانونگذار و خردمند؛ در دیپلماسی هسته‌ای به خصوص در موضوع برجام با سخنان رهبر معظم انقلاب در دیدار با اعضای مجلس خبرگان رهبری مسیر مشخص‌تری پیدا کرد و پس از کش و قوس‌های فراوان کلیات برجام در قالب یک طرح از سوی نمایندگان مجلس مورد بررسی قرار گرفت.

مجلس و برجام؛ ترکیب دو الگوی عقلانیت محدود و سازمانی

دوره نهم؛ برجام

در این دوره، فشار و جو روانی علیه کسانی بود که در دیپلماسی هسته‌ای به دنبال مطلوبیت حداکثری و عقلانیت مطلوب بودند. یعنی جهت‌گیری افکار عمومی در این برهه به گونه‌ای بود که کسانی که مخالف مذاکرات هسته‌ای و یا خواهان اقتدار سیستم نظامی - موشکی ایران بودند، به‌عنوان «افراطی»، «جنگ‌طلب» و مخالف منافع ملی و رفاه مردم قلمداد می‌شدند. به ناچار و یا به قول معروف کسانی که در این مسیر قرار می‌گرفتند باید هم‌رنگ جماعت می‌شدند. همسویی با افکار عمومی یعنی عقلانیت محدود، مذاکره برد - برد، همکاری و همگرایی بین‌المللی، کاستن از فشار نظام بین‌الملل و کدخداهای محوری، به تبع مجلس هم می‌بایست بر اساس همین عقلانیت محدود و نگاه سازمانی در دیپلماسی هسته‌ای نقش ایفا کند. بر همین اساس اقدامات مجلس نهم که در ادامه توضیح داده می‌شود از همین قبیل می‌باشد:

الف - قانون الزام دولت به حفظ دستاوردها و حقوق هسته‌ای ملت ایران

در اجرای اصل (۱۲۳) قانون اساسی، قانون الزام دولت به حفظ دستاوردها و حقوق هسته‌ای ملت ایران که با عنوان طرح یک فوریتی به مجلس تقدیم گردیده بود، با تصویب در جلسه علنی مورخ ۲ / ۴ / ۱۳۹۴ و تأیید شورای نگهبان، به پیوست ابلاغ گردید. ماده واحده: در راستای صیانت از منافع ملی و رعایت مقررات پادمان معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای، هرگونه نتایج مذاکرات هسته‌ای با کشورهای ۵+۱ در صورتی معتبر است که الزامات

زیر به صورت شفاف رعایت شود: ۱- لغو تحریم‌ها باید به طور یکجا و کامل در متن توافقنامه درج شده و در روز آغاز اجرای تعهدات جمهوری اسلامی ایران انجام شود. ۲- آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در چارچوب توافقنامه پادمان، مجاز به انجام نظارت‌های متعارف از سایت‌های هسته‌ای است و دسترسی به اماکن نظامی، امنیتی و حساس غیرهسته‌ای، اسناد و دانشمندان ممنوع است و باید مصوبات شورای عالی امنیت ملی رعایت شود. ۳- هیچ محدودیتی برای کسب دانش و فناوری صلح‌آمیز هسته‌ای و تحقیق و توسعه، پذیرفته نیست و باید مصوبات شورای عالی امنیت ملی رعایت شود. تبصره ۱: بر اساس اصول (۷۷) و (۱۲۵) قانون اساسی، نتیجه مذاکرات باید به مجلس ارائه شود. تبصره ۲: وزیر امور خارجه موظف است روند اجرای توافقنامه را هر ۳ ماه یک بار به مجلس گزارش دهد. گروه امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس هر ۶ ماه یک بار گزارش روند حسن اجرای توافقنامه را به نمایندگان مجلس ارائه کند (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۴/۴/۶).

ب- طرح اقدام متناسب و متقابل دولت در اجرای برجام

گروه امنیت ملی و سیاست خارجه مجلس در اجرای اصل (۱۲۳) قانون اساسی به پیوست (قانون اقدام متناسب و متقابل) که در جلسه علنی مجلس مورخ ۱۳۹۴/۷/۲۱ تصویب و در تاریخ ۱۳۹۴/۷/۲۲ به تأیید شورای نگهبان رسیده و طی نامه شماره ۶۱۴/۵۲۸۳۲ مورخ ۱۳۹۴/۷/۲۳ واصل گردیده، به پیوست جهت اجرا ابلاغ گردید. ماده واحده: دولت در چارچوب مصوبات شورای عالی امنیت ملی در صورتی می‌تواند به شکل داوطلبانه برجام را اجرا کند که احکام و تکالیف زیر را در فرآیند اجرا رعایت نماید:

۱- بر اساس فتوای رهبری معظم انقلاب، هیچ دولتی در ایران حق تولید و بکارگیری سلاح هسته‌ای را ندارد و دولت موظف است سیاست خلع سلاح هسته‌ای جهانی را به طور فعال دنبال کند و در کلیه تلاش‌های بین‌المللی، حقوقی و دیپلماتیک برای نجات بشریت از خطر سلاح‌های هسته‌ای و اشاعه آن‌ها از جمله از طریق ایجاد مناطق عاری از سلاح‌های کشتار جمعی بویژه در ایجاد ائتلاف منطقه‌ای خاورمیانه عاری از سلاح هسته‌ای به خصوص در زمینه خلع سلاح هسته‌ای رژیم صهیونیستی فعالانه مشارکت نماید.

۲- پایه برنامه جامع اقدام مشترک بر همکاری و احترام متقابل قرار دارد و هرگونه اقدام مبتنی بر فشار و تهدید به هر بهانه‌ای به خاطر اجرای برجام و یا غیر آن با تشخیص شورای عالی امنیت ملی موجب تجدیدنظر در این همکاری می‌شود و لازم است در آن صورت مطابق مصوبات این شورا اقدامات متقابل در نظر گرفته شود.

۳- دولت موظف است هرگونه عدم پایداری طرف مقابل در زمینه لغو مؤثر تحریم‌ها یا بازگرداندن تحریم‌های لغو شده و یا وضع تحریم تحت هر عنوان دیگر را به دقت رصد کند و اقدامات متقابل در جهت احقاق حقوق ملت ایران انجام دهد و همکاری داوطلبانه را متوقف نماید و توسعه سریع برنامه هسته‌ای صلح‌آمیز جمهوری اسلامی ایران را سامان دهد به طوری که ظرف مدت ۲ سال ظرفیت غنی‌سازی کشور به ۱۹۰۰۰۰ سو افزایش یابد. شورای عالی امنیت ملی مرجع رسیدگی به این موضوع می‌باشد. دولت باید ظرف مدت چهار ماه برنامه خود را برای این منظور جهت تصویب به شورای عالی امنیت ملی ارائه نماید.

۴- دولت موظف است برنامه هسته‌ای را با چشم‌انداز تجاری صنعتی از جمله در حوزه غنی‌سازی و تحقیق و توسعه منطبق با طرح درازمدت سازمان انرژی اتمی کشور دنبال کند. سازمان انرژی اتمی کشور باید طرح درازمدت ۱۵ ساله کشور در حوزه غنی‌سازی و تحقیق و توسعه را حداکثر ظرف مدت دو ماه پس از ابلاغ این قانون به تصویب شورای عالی امنیت ملی برساند و به آژانس بین‌المللی انرژی اتمی ارائه کند به نحوی که پاسخگوی نیاز کشور برای سوخت راکتورهای قدرت و تحقیقاتی باشد.

۵- بازطراحی راکتور آب سنگین اراک و همچنین در صورت ضرورت تبادل ذخایر غنی شده، منوط به انعقاد قراردادهای قطعی و مطمئن جایگزین و حصول اطمینان نسبت به اجرای آن‌ها باشد.

۶- نظارت‌های آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در چارچوب مقررات بین‌المللی و با رعایت مصالح امنیت ملی کشور که شورای عالی امنیت ملی مشخص می‌کند، انجام پذیرد و دولت باید مراقبت کند که در مسیر اجرای برجام و پس از آن، حفاظت کامل از اسرار و اطلاعات طبقه‌بندی شده بویژه در حوزه نظامی و امنیتی صورت گیرد. میزان همکاری با آژانس منوط به اقدامات احتیاطی لازم برای تضمین این امر، توسط آژانس است. همچنین هیچگونه دسترسی

نظارتی آژانس به مراکز نظامی و اشخاص حقیقی به بهانه برجام مجاز نمی‌باشد مگر آنکه موارد به صورت جداگانه و با جزئیات به تصویب شورای عالی امنیت ملی برسد.

۷- دولت و قوای مسلح کشور موظفند به منظور حراست از امنیت و منافع ملی کشور و حمایت از متحدان در مقابله با تروریسم، تدابیر لازم را نسبت به تقویت توانمندی‌های دفاعی در همه زمینه‌های آفندی و پدافندی از جمله هوایی، دریایی، زمینی، موشکی و ایجاد پدافند در مقابل حملات هسته‌ای و ساخت پیشران‌ها، باطری‌های هسته‌ای، تصویربرداری نوترونی و پزشکی هسته‌ای با قوت و جدیت برنامه‌ریزی و اقدام کنند.

۸- دولت و سایر دستگاه‌های حاکمیتی و عمومی موظفند در چارچوب مصوبات شورای عالی امنیت ملی تدابیر لازم را در نظر بگیرند تا در اثر اجرایی شدن برجام به هیچ وجه اجازه فرصت‌طلبی و سوء استفاده در داخل کشور به آمریکا یا دیگر دولت‌های خارجی داده نشود و فرصتی برای نفوذ یا سوء استفاده سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و امنیتی در اختیار استکبار جهانی قرار نگیرد.

۹- دولت موظف است منابع مالی آزاد شده را در چارچوب قوانین و در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی و رونق تولید، سرمایه‌گذاری‌های ضروری و با اولویت نیازهای بخش خصوصی و تقویت صندوق توسعه ملی، صرف کند. تبصره ۱: وزیر امور خارجه موظف است روند اجرای توافقنامه را هر ۳ ماه یک بار به گروه امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس گزارش دهد. گروه امنیت ملی و سیاست خارجی موظف است هر ۶ ماه یک بار گزارش اجرای برجام را به صحن علنی مجلس ارائه کند. تبصره ۲: با اجرای (قانون الزام دولت به تعلیق اقدامات داوطلبانه در صورت ارجاع و یا گزارش روند هسته‌ای به شورای امنیت) مصوب ۱/۹/۱۳۹۴ (قانون الزام دولت به تجدیدنظر در همکاری با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی) مصوب ۶/۱۰/۱۳۸۵ (قانون صیانت از دستاوردهای صلح‌آمیز هسته‌ای) مصوب ۲۹/۴/۱۳۸۹ (قانون الزام دولت به حفظ دستاوردها و حقوق هسته‌ای ملت ایران) مصوب ۲/۴/۱۳۹۴ لغو می‌شود. قانون فوق مشتمل بر ماده واحده و ۲ تبصره در جلسه علنی مورخ ۲۱/۷/۱۳۹۴ مجلس تصویب شد و در تاریخ ۲۲/۷/۱۳۹۴ به تأیید شورای نگهبان رسید (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۴/۷/۲۳).

پ- تشکیل گروه ویژه برجام

اقدامات مجلس نهم با تشکیل گروه ویژه برجام متشکل از ۱۵ نفر از نمایندگان در اواخر مرداد آن سال به طور رسمی آغاز شد، هر چند تا پیش از این به دلیل اهمیت موضوع برجام، گروه امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس خود راسا این موضوع را در دستور کار قرار داده بود و پیگیری‌های لازم را انجام می‌داد. سیدمحمدحسن ابوترابی فرد نائب رئیس اول مجلس که در غیاب علی لاریجانی ریاست بخشی از نشست آن روز پارلمان را بر عهده داشت اسامی اعضای گروه را به ترتیب آرا به شرح ذیل اعلام کرد:

نام نماینده	شهر نماینده	جناح سیاسی نماینده
۱- نقوی حسینی	ورامین	اصولگرا
۲- اسمائیل کوثری	تهران	اصولگرا
۳- محمدحسن ابوترابی فرد	تهران	اصولگرا
۴- کارخانه‌ای	همدان	اصولگرا
۵- حسین نجابت	تهران	اصولگرا
۶- زاهدی	کرمان	اصولگرا
۷- علیرضا زاکانی	تهران	اصولگرا
۸- علاءالدین بروجردی	بروجرد	اصولگرا
۹- سید محمود نبویان	تهران	اصولگرا
۱۰- مهرداد بذریپاش	تهران	اصولگرا
۱۱- منصور حقیقت پور	اردبیل	اصولگرا
۱۲- وحید احمدی	کنگاور	اصولگرا
۱۳- منصور آرانی	آران و بیدگل	اصولگرا
۱۴- تاجگردون	گچساران	اصلاح طلب
۱۵- مسعود پزشکیان	تبریز	اصلاح طلب

کل آرای ماخوذه برای انتخاب اعضای گروه ویژه برجام ۲۲۵ رأی بود که وکلای ملت از میان ۲۴ کاندید به ۱۵ نفر رأی مثبت دادند. آیین‌نامه داخلی گروه ویژه بررسی برجام در اجرای ماده ۴۴ و کلیه مواد ذیربط آیین‌نامه داخلی مجلس از جمله مواد ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۷، ۶۸،

۶۹، ۷۰، ۷۱ آیین‌نامه داخلی گروه ویژه بررسی برجام، نتایج و پیامدهای آن برای مجلس نهم با ۱۴ ماده در جلسه مورخه ۱۳۹۴/۶/۱۵ با دریافت نظر اعضا مورد تأیید گروه قرار گرفت (تابناک، ۱۳۹۴/۵/۲۸). مهمترین اقدامات این گروه پس از شکل‌گیری، بررسی برجام و نتایج آن بود که توسط علیرضا زاکانی به‌عنوان رئیس گروه مذکور این‌طور بیان می‌شود: «با استعانت از خداوند سبحان، توسل به اهل بیت علیهم‌السلام و در عمل به رهنمود رهبر معظم مبنی بر دقت نظر در بررسی نتایج مذاکرات و با توجه به مسئولیت قانونی خود در نمایندگی از مردم شریف ایران اسلامی، طی بیش از ۴۰ روز با برگزاری جلسات متعدد با تیم‌های مذاکره‌کننده هسته‌ای، مقام‌های مسئول عالی‌رتبه کشوری و لشگری، استادان دانشگاه و کارشناسان مختلف، به بررسی متن نهایی شده مذاکرات تحت عنوان برجام میان ایران و گروه ۵+۱ و قطعنامه ۲۲۳۱ پرداخت، این گروه توفیق یافت ۱۷۰ ساعت جلسه کاری داشته باشد که ۵۶ ساعت آن با مسئولان تیم مذاکره‌کننده وزارت امور خارجه و سازمان انرژی اتمی، تأییدکنندگان و نقادان مرتبط و متخصصین و اندیشمندان کشور و ۵۰ ساعت نشست اعضای گروه و ۹ ساعت جلسات هیأت رئیسه بود؛ ۱۵ جلسه کمیته‌های تخصصی خود را به میزان ۳۲ ساعت با وقت‌گذاری مناسب برای جلسات متعدد با کارشناسان و متخصصین امر و بررسی اسناد و نتایج آن‌ها تشکیل دهد؛ ۲۳ ساعت بازدید میدانی از سایت‌های غنی‌سازی شهید علی محمدی در فردو و شهید احمدی روشن در نطنز و راکتور تحقیقاتی و کارخانه تولید آب سنگین اراک داشته باشد و جلسات کارشناسی با عزیزان فعال و مسئولان آن‌ها در کنار بررسی کارهای انجام شده توسط سایر مجموعه‌های مسئول و تخصصی در کشور برگزار نماید» (فارس، ۱۳۹۴/۷/۱۲). این گزارش از سوی گروه ویژه برجام در شهریور ماه همین سال در صحن مجلس قرائت شد (عباس‌خو و حاتمی، ۱۳۹۴: ۱۳، ۱۴).

ت- گروه امنیت ملی و سیاست خارجه مجلس

گروه امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس، یکی از کمیسیون‌هایی بود که در دوازده سال گذشته؛ از مجالس هفتم تا نهم بجز مقطع انتقال پرونده هسته‌ای از شورای عالی امنیت ملی به وزارت خارجه در دولت حسن روحانی کمتر درگیر موضوعات کلان و اصلی سیاست

خارجی بود. بعد از پذیرش برجام با پیشنهاد نمایندگان و تصویب صحن، عملاً گروه امنیت ملی بعنوان گروه اصلی دخیل در بررسی موضوعات مربوط به سیاست خارجی، از پرونده کنار رفت و گروه ویژه برجام جای آن را گرفت، موضوعی که فلاح‌پیشه از نماینده‌گان مجلس این دوره به آن نقد داشت. او از واژه «کما» برای عملکرد گروه امنیت ملی مجلس نهم استفاده کرد و تشکیل گروه ویژه برجام و آن سرو صداهایی که در گروه علیه تیم مذاکره‌کننده به پا شد را دلیل کمای گروه اعلام کرد. این در حالی است که منصور حقیقت‌پور دیگر نماینده مجلس نهم در همین باره می‌گوید: «گروه امنیت به دلیل سؤالات زیادی که از وزارت خارجه درباره روند مذاکرات مطرح می‌شد، جلسات زیادی را به این موضوع اختصاص داد و در ۳۰ ماه گذشته به صورت مداوم در جریان کارهای وزارت خارجه و سازمان انرژی اتمی بود» (قربان اوغلی، ۱۳۹۵: ۱)، او می‌افزاید: «بنا بر درخواست نمایندگان و رأی صحن علنی، گروه ویژه شکل گرفت و اعضای آن هم با رأی صحن انتخاب شدند. اما تشکیل گروه تقصیر کم‌کاری گروه امنیت ملی نبود. بلکه غفلت هیأت رئیسه موجب شد این اتفاق رخ دهد. همه این موضوع در کمتر از یک ساعت اتفاق افتاد» (عباس‌خو و حاتمی، ۱۳۹۴: ۱۳). با این حال به گفته عباسعلی منصوری آرانی «هیأت رئیسه و مجلس با تصحیح اشتباه خود، برجام را در مجرای صحیح خود قرار داد» (قربان اوغلی، ۱۳۹۵: ۱). اشاره منصوری به تصویب برجام در گروه امنیت ملی و تصویب نهایی آن در صحن علنی مجلس در ۲۰ دقیقه است.

دوره دهم (پسا برجام)

مجلس دهم اولین مجلس بعد از توافقنامه برجام است. بسیاری از منتقدان و مخالفان برجام از راهیابی به این دور از مجلس بازماندن کسانی چون علیرضا زاکانی رئیس کمیسیون ویژه برجام، احمد توکلی، الیاس نادران، اسمائیل کوثری، مهرداد بذریاش... و معروف‌ترین آنها حداد عادل که ریاست مجلس دور هفتم را عهده‌دار بود؛ وی در این باره می‌گوید: «این پدیده تک‌علتی نیست و علت‌های متعددی دارد. یک دلیل آن است که ما در قضیه برجام بیشتر نگران نقض عهد و عهدشکنی آمریکایی‌ها بودیم و دولتی‌ها در مقابل بیشتر امید

می‌دادند. در این بین مردم گرفتار ترجیح دادند فعلا به آنهایی که جانب امیدواری را تقویت می‌کنند رای دهند.^۱ اکنون نیز ما امیدواریم که مشکلات مردم حل شود اما هر چه زمان می‌گذرد رفتار آمریکایی‌ها ثابت می‌کند حق با آنهایی است که نگران بودند» (ایسنا، ۲۸/۳/۱۳۹۵). مردم ایران پس از اجرایی شدن برجام از سوی دولت و نظارت مجلس دهم در انتظار نتایج و تاثیرات ناشی از توافق هسته با کشورهای گروه ۱۵ هستند. در همین مورد در اجرای تبصره ۱: قانون اقدام متناسب و متقابل در اجرای برجام، گروه امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس موظف است پس از دریافت گزارش‌های سه‌ماه از وزارت امور خارجه هر ۶ ماه گزارشی از روند اجرایی برجام تقدیم نمایندگان مجلس کند.

الف- ارائه گزارش‌های شش‌ماهه گروه امنیت ملی و سیاست خارجی در مجلس

گروه امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس در دوره دهم علاوه بر بررسی گزارش‌های سه‌ماه وزارت امور خارجه، هر شش‌ماه یکبار؛ خود نیز در صحن علنی مجلس در چند بخش، پیشرفت‌های حاصل شده در برجام را گزارش می‌دهد:

بخش اول: تمرکز اصلی نمایندگان مجلس بر روی: ۱- شروط نه‌گانه ابلاغی رهبر معظم؛ ۲- قانون اقدام متناسب و متقابل دولت در اجرای برجام؛ ۳- متن برجام؛ ۴- گزارش‌های رسمی سه‌ماهه وزارت امور خارجه؛ ۵- گزارش‌های مکتوب و ارسالی سایر وزارتخانه‌ها، ارگان‌ها، سازمان‌ها و دستگاه‌های ذیربط که به دنبال درخواست گروه، تهیه و به گروه ارسال شده است؛ ۶- بازدیدهای میدانی از مراکز هسته‌ای و دیدار حضوری و گفتگو و مذاکره با مدیران، متخصصان و کارشناسان مربوطه؛ ۷- نشست‌های متعدد با مسئولان ارشد وزارت امور خارجه، سازمان انرژی اتمی و سایر وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها و دستگاه‌های ذیربط با اجرای برجام (عباس‌خو و حاتمی، ۱۳۹۴: ۱۰). بخش دوم: در این بخش نیز کلیه تعهدات کشورمان که می‌بایست پیش از اجرای برجام انجام می‌پذیرفت تا پس از راستی‌آزمایی آژانس بین‌المللی انرژی اتمی امکان اجرای برجام فراهم شود، انجام و محقق گردیده است. بخش سوم: اجرای تعهدات کشورهای موسوم است که شامل ۱- خاتمه بخشیدن به مفاد قطعنامه‌های شورای امنیت؛ ۲- لغو قطعنامه‌های آژانس بین‌المللی انرژی اتمی؛ ۳- لغو تحریم‌های ثانویه آمریکا؛

۴- ایجاد استثناهایی بر اعمال تحریم‌های اولیه آمریکا؛ ۵- لغو تحریم‌های اتحادیه اروپایی؛ ۶- لغو تحریم اشخاص و نهادها؛ همزمان با اجرایی شدن برجام ۶۶ شخص و نهاد ایرانی به همراه ۳۰۳ هواپیما، نفتکش و کشتی ثبت شده در ایران از فهرست تحریم‌های شورای امنیت، آمریکا و اتحادیه اروپا خارج شده‌اند؛ ۷- همکاری‌های هسته‌ای؛ ۸- حوزه نفت و گاز و پتروشیمی؛ مشتریان گذشته نفت خام ایران به تدریج در حال بازیابی هستند و مشتریان جدید اضافه می‌شوند؛ ۹- حمل و نقل دریایی؛ ناوگان کشتیرانی و شرکت‌های کشتیرانی و نفتکش از تحریم‌ها خارج شده و امکان احیای فعالیت‌های عادی خود را باز یافته است؛ ۱۰- بیمه؛ بیمه نفتکش‌های ایرانی پس از اجرای برجام به خاطر شرکت‌های آمریکایی عضو کلوپ (P & I) با مشکلاتی روبه‌رو شد که با مجوز اوفک مشکل رفع شده است؛ ۱۱- ارتباطات بانکی؛ ۱۲- رفع تحریم وجوه مسدود شده بخش چهارم؛ ایالات متحده آمریکا مطابق برجام تکالیفی را پذیرفته و در ظاهر برای انجام آن اقدام کرده است، در عمل در اجرای تعهداتش اختلال، تعلل و تأخیر ایجاد می‌کند. اقدامات کنگره آمریکا و ارائه لوایح ضد ایرانی نیز در ایجاد شک و تردید برای مؤسسات اقتصادی بین‌المللی مؤثر بوده است. از طرف دیگر، دولت‌های اروپایی عضو گروه ۵+۱ نیز در عمل، اقدامات کافی را به منظور حمایت از شرکت‌ها و بانک‌های اروپایی در تعامل اقتصادی با ایران به عمل نمی‌آورند. بخش پایانی؛ انجام تعهدات جمهوری اسلامی ایران در برجام نشان‌دهنده اصول اسلامی حاکم بر رفتار نظام جمهوری اسلامی ایران در عرصه جهانی است و بر اساس همین اصل، تمام تعهدات خود را در اجرای برجام به طور کامل عملی ساخته است. از طرف دیگر، آمریکا به عنوان کشوری که در عرصه جهانی به بدعهدی، پیمان‌شکنی و پایبند نبودن به توافقات شناخته شده و مشهور است، در آزمون اجرای برجام نیز چهره‌ای بسیار بدتر از گذشته در افکار عمومی ملت ایران از خود ترسیم کرد. جمهوری اسلامی ایران تمامی تعهدات تعیین شده مربوط به خود را در برجام به اقرار و اعتراف آژانس بین‌المللی انرژی اتمی اجرا کرده است، ولیکن کارشکنی‌های ظالمانه و خصمانه ایالات متحده مانع اجرای کامل برجام و رفع تمامی تحریم‌های مالی و بانکی شده است. از این رو مجلس، دولت را ملزم می‌کند که در اجرای قاطع بندهای نه‌گانه ماده واحده قانونی موسوم به قانون "اقدام متناسب و متقابل" صریح، شفاف و به موقع اقدام کند و به همراه

گزارش‌های مرحله‌ای سه‌ماهه روند اجرای برجام، گزارش اقدامات متناسب و متقابل را به گروه امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس ارسال نماید (فارس: ۱۳۹۵ / ۸ / ۹).

ب- تصویب FATF⁽²⁾

«گروه ویژه اقدام مالی» یک سازمان بین دولتی است که در سال ۱۹۸۹ به ابتکار کشورهای عضو گروه «جی ۷» تشکیل شد تا بررسی‌هایی درباره وضعیت قوانین مبارزه با پولشویی در بازارهای مختلف مالی را در سرتاسر جهان انجام دهد و نتیجه آن را در جلسات هر چهار ماه یکبار به اطلاع کشورهای عضو برساند (میرزاوند، ۱۳۸۲: ۱۴۶-۱۴۷). گروه ویژه اقدام مالی یکی از نهادهای ناظر بر اقدام‌های مالی ایران بعد از امضای برجام است. این گروه همواره یک لیست سیاه از کشورهایی که مقررات مالی و پولشویی نگران‌کننده‌ای دارند را منتشر می‌کند. در لیست منتشر شده تا سال ۲۰۱۵، کشورهای ایران و کره شمالی به‌عنوان کشورهای خطرناک شناخته شدند اما بعد از امضا و اجرای برجام و با تعهد ایران، قرار شد اقدامات متقابل علیه ایران برای مدت یک سال به تعلیق درآید. تا اینکه بعد از مسکوت ماندن لایحه الحاق ایران به کنوانسیون مقابله با تامین مالی تروریسم (CFT) در مجلس، FATF مهلت سه‌ماهه‌ای به ایران برای تعیین تکلیف لوایح چهارگانه داد، مهلتی که از ۸ تیر شروع شده و اوایل مهرماه سال ۱۳۹۷ یعنی اواخر اکتبر ۲۰۱۸ پایان می‌یابد. FATF ۴۰ توصیه به ایران را در دو بخش اصلاح قوانین داخلی، همسویی با قوانین ضد پولشویی و تصویب ۴ کنوانسیون مطرح کرده که این لوایح شامل ۱- الحاق ایران به کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با جرائم سازمان‌یافته فراملی (پالرمو)، ۲- اصلاح قانون پولشویی، ۳- اصلاح قانون مبارزه با تامین مالی تروریسم و ۴- الحاق ایران به کنوانسیون مقابله با تامین مالی تروریسم (CFT) است (ایسنا، ۱۳۹۷ / ۵ / ۲۷).

الف- لایحه پالرمو

لایحه الحاق ایران به کنوانسیون سازمان ملل متحد (پالرمو) از لوایح چهارگانه مورد توصیه FATF است. این لایحه در زمستان ۹۶ در مجلس تصویب شده و بعد از آن به شورای نگهبان

فرستاده شد که ایراداتی به آن گرفته شد. مجمع تشخیص مصلحت نظام و شورای نگهبان همزمان به بررسی مصوبه مجلس پرداختند و ایراداتی را به آن وارد دانستند. این لایحه اکنون در مرحله بررسی مجمع تشخیص مصلحت قرار دارد (تسنیم، ۱۳۹۷/۳/۲۰).

ب- لایحه اصلاح قانون مبارزه با پولشویی

لایحه مبارزه با پولشویی در سال ۱۳۸۱ از سوی دولت خاتمی به مجلس ارائه شد و در نهایت در سال ۱۳۸۶ به تصویب مجلس و تایید شورای نگهبان رسید تا در دولت احمدی نژاد اجرا شود. بعد از توصیه‌های FATF دولت لایحه اصلاح قانون مبارزه با پولشویی را در ۱۷ آبان ۹۶ به مجلس فرستاد و مجلس نیز بعد از بررسی و کشمکش بسیار در اردیبهشت سال جاری آن را تصویب کرد و برای اعلام نظر به شورای نگهبان ارجاع داد. شورای نگهبان نیز این لایحه را در چهار بند مغایر با موازین شرع مقدس و قانون اساسی شناخت و جهت اصلاح به مجلس برگرداند (رحمانی، ۱۳۹۷: ۷).

پ- لایحه اصلاح قانون مبارزه با تامین مالی تروریسم

با هدف کاهش فشار بین‌المللی بر اقتصاد ایران، دولت بحث و تبادل نظر را برای تأمین نیازهای نیروی تجارت اقدام مالی مستقر در پاریس (FATF) را آغاز کرد که هدفش مقابله با تأمین مالی تروریسم و پولشویی است. مجلس ۵ تیر سال ۹۷ جزییات لایحه مبارزه با تأمین مالی تروریسم را با ۱۴۳ رأی (و ۱۲۰ رأی مخالف) تصویب کرد تا اجرای استانداردهای بین‌المللی تعیین شده توسط FATF آغاز و بنابراین از انزوای سیستم بانکی ایران جلوگیری شود. رهبر معظم انقلاب نیز به رغم مخالفت خود با این لایحه، سرانجام تصمیم‌گیری درباره نحوه پیشرفت کار را از وظایف و مسئولیت‌های مجلس دانستند. لایحه در نهایت در ۲۰ مرداد از سوی شورای نگهبان تایید شد و رییس جمهور در همان روز آن را برای اجرا ابلاغ کرد. از لوایح چهارگانه مورد توصیه FATF تنها تکلیف لایحه اصلاح قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم مشخص شده است. قانون فوق مشتمل بر ۵ ماده در جلسه علنی روز یکشنبه مورخ ۱۳۹۷/۴/۱۳ در مجلس تصویب شد و در تاریخ ۱۳۹۷/۵/۱۰ به تأیید شورای نگهبان رسید

(رحمانی، ۱۳۹۷: ۷).

ت- لایحه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون بین‌المللی مقابله با تامین مالی تروریسم (CFT)

در مقدمه این لایحه آمده که کنوانسیون بین‌المللی مقابله با تامین مالی تروریسم، سندی است برای پیشگیری و مقابله با اشکال و مصادیق مختلف تروریسم بین‌المللی از طریق قطع منابع و پشتوانه‌های مالی سازمان‌ها و گروه‌های تروریستی با اجماع به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسیده است (رحمانی، ۱۳۹۷: ۸). با توجه به تهدیدات فزاینده ناشی از تروریسم و با توجه به اینکه جمهوری اسلامی ایران از آغاز پیروزی انقلاب اسلامی همواره آماج حملات تروریستی گروه‌ها و سازمان‌های ضد انقلاب بوده است و خود از بزرگترین قربانیان این پدیده شوم محسوب می‌شود. ضمن محکومیت قاطع تروریسم در تمامی اشکال و مظاهر آن، حداکثر تلاش خود را برای مقابله با آن انجام داده است و با عنایت به اینکه مقابله با تروریسم مستلزم همکاری نزدیک همه کشورهاست این لایحه در آبان ۹۶ به مجلس ارائه شد. بر اساس اصلاحیه مجلس در ماده واحده لایحه الحاق ایران به کنوانسیون مقابله با تامین مالی تروریسم به دولت جمهوری اسلامی ایران اجازه داده می‌شود کنوانسیون بین‌المللی مقابله با تامین مالی تروریسم مشتمل بر یک مقدمه، ۲۸ ماده و یک پیوست را با اعلام شروط ۷گانه مورد نظر مجلس پذیرفته و سند زیربسط را مطابق مقررات این ماده نزد امین اسناد تودیع کند ... بر این اساس بخشی از این لایحه مجدداً به شورای نگهبان ارجاع می‌شود و بخش دیگری که مجلس بر آن اصرار کرده به مجمع تشخیص مصلحت نظام خواهد رفت (ایسنا، ۱۳۹۷/۹/۱۴).

نتیجه‌گیری

پرسش اساسی پژوهش پیش‌رو این بود که مجالس نهم و دهم چه نقشی در روند دیپلماسی هسته‌ای ایران ایفا کردند؟ فرضیه مورد آزمون نوشتار این بود که با توجه به نقش ویژه مردم در نظام جمهوری اسلامی ایران، نهاد مجلس در قالب الگوی عقلانیت محدود و سازمانی علاوه بر نقش نمایندگی مردم، نقش نظارتی و تقنینی مهمی در پیشبرد مذاکرات

برجام برعهده داشته است. بنابراین، در چارچوب نظری پژوهش تلاش شد نقش خطیر مجلس در موضوع برجام در قالب دو مدل تصمیم‌گیری عقلانیت محدود و سازمانی تبیین گردد. به طور کلی بر پایه الگوی عقلانیت محدود، مؤلفه‌های تصمیم‌گیری در برجام عبارت بودند از: مذاکره برد- برد، همکاری و همیاری بین‌المللی، دفع جنگ احتمالی، کاستن فشار افکار عمومی در داخل و کاستن فشار نظام بین‌الملل. با این حال برای نیل به این اهداف، نهادهای عمده و تاثیرگذار دیگری نیز مسیر مجلس و دولت را هموار ساختند. بر پایه الگوی تصمیم‌گیری سازمانی، تصمیمات هر سازمان حاصل برون‌دادهای سازمان‌هایی می‌داند که در امر تصمیم‌گیری نقش خاصی را بر عهده دارند. هر سازمانی برای یک دسته مخصوص از مسائل و مشکلات تشکیل شده که به صورت شبه مستقل در مورد این مشکلات عمل می‌کنند، ولی تعداد کمی از مسائل اختصاصاً و به تنهایی در حیطه قدرت یک سازمان قرار می‌گیرد، بنابراین رفتار دولت، مربوط به هر مشکل مهم بر بازده مستقل چندین سازمان انعکاس دارد و تا اندازه‌ای به وسیله رهبر آن حکومت هماهنگ می‌شود. بر اساس مؤلفه‌های مطرح شده مجموعه‌ای از سازمان‌ها و نهادهای داخلی در کشور به این نتیجه رسیدن که پافشاری بر اساس عقلانیت مطلوب در این برهه نمی‌تواند مناسب باشد و باید بر اساس یک تاکتیک جدید در کوتاه‌مدت تحریم‌های ظالمانه برداشته شود، سایه جنگ از کشور دور شود و همکاری‌ها و تعامل بیشتر با نظام بین‌الملل صورت بگیرد. با توجه به مدل سازمانی می‌توان گفت در موضوع دیپلماسی هسته‌ای، سازمان‌ها و نهادهای داخلی مهمی مانند نهاد رهبری، شورای نگهبان، قوه مجریه، قوه قضاییه و شورای عالی امنیت ملی، در امر تصمیم‌گیری دخیل بودند و برون‌داد تصمیم آن‌ها تاثیر بسزایی در روند دیپلماسی هسته‌ای مجلس در قضیه برجام و رسیدن به تصمیم عقلانیت محدود ایفا نمودند.

منابع

الف - انگلیسی

- جمعی از نویسندگان، (۱۳۹۵)، *برجام، سیاست‌ها، دستاوردها و الزامات*، چاپ اول، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- آلیسون، گراهام، (۱۳۶۴)، *شیوه‌های تصمیم‌گیری در سیاست خارجی*، ترجمه منوچهر شجاعی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- انتصاری، نادر و افراسیابی، کاوه، (۱۳۹۵)، *ماراتن مذاکرات هسته‌ای*، ترجمه سعید جعفری و روح الله فقیهی، تهران: نشر قومس.
- دوئرتی، جیمز و فالتزگراف، رابرت، (۱۳۷۴)، *نظریه‌های متعارض در روابط بین‌الملل*، ترجمه علیرضا طیب و وحید بزرگی، جلد دوم، انتشارات قومس.
- ابوالحسن شیرازی، حبیب اله، (۱۳۹۴)، «کالبدشناسی مذاکره هسته‌ای ایران و آمریکا تا حصول برجام و تصویب قطعنامه ۲۲۳۱»، *پژوهشنامه روابط بین‌الملل*، دوره ۸، شماره ۳۰.
- الوانی، سید مهدی، (۱۳۷۷)، «ضرورت تدوین منشور اخلاقیات سازمانی ارائه یک الگوی تطبیقی در مدیریت دولتی»، *ماهنامه تدبیر*، شماره ۱۹.
- پورسعید، فرزاد، (۱۳۸۷)، «ساختار و روند تصمیم‌گیری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: تحلیل متون آموزشی و پژوهشی»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال ۱۱، شماره ۲.
- پوراحمدی، حسین و بازوبندی، علی اکبر، (۱۳۹۷)، «تحلیل توافق هسته‌ای برجام بر اساس استعاره بازی دو سطحی»، *فصلنامه سیاست جهانی*، دوره هفتم، شماره ۳.
- حاتمی، مهدی و عباسی خو، کامران، (۱۳۹۴)، «نقد و تحلیل نحوه بررسی برجام در مجلس شورای اسلامی»، نخستین کنگره بین‌المللی حقوق ایران، تهران، مرکز همایش‌های توسعه ایران، https://www.civilica.com/Paper-LAWI01-LAWI01_223.html
- دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال، (۱۳۹۳)، «گفتمان هسته‌ای دولت یازدهم»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال ۷، شماره ۱.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال، (۱۳۹۷)، «چگونه سیاست خارجی جمهوری اسلامی کارآمد می‌شود؟» قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir/others-dialog?id=34192>

- قیصر بیگی، آیت، (۱۳۹۴)، «مذاکرات هسته‌ای از ابتدا تا برجام»، روزنامه آفتاب، شماره ۵۵۰۱، صفحه سیاسی: <http://aftabeyazd.ir/?newsid=19615>.
- سیف زاده حسین، (۱۳۸۷)، «قوه مقننه و سیاست خارجی: نقش قوه مقننه در سیاست خارجی، تنوع رویکردها»، فصلنامه سیاست، دوره ۳۸، شماره ۲.
- جمشیدی، محمد، (۱۳۹۲)، «تحریم؛ ابزار آمریکا برای تغییر محاسبه هسته‌ای ایران»، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال ۱۶، شماره ۴.
- رحمانی، رضا، (۱۳۹۷)، «صفر تا صد FATF دوست یا دشمن؟»، مجله مرکز گام، سال اول، شماره اول.
- قربانزاده، محمد، (۱۳۹۶)، «جایگاه برجام در حقوق ایران و حقوق بین‌الملل»، فصلنامه علمی تخصصی اندیشمندان حقوق، سال ۵، شماره ۱۴.
- میرزاوند، فضل‌الله، (۱۳۸۲)، «پیشنهاد‌های گروه کار، اقدام مالی برای مبارزه با پولشویی»، مجله مجلس و پژوهش، سال ۱۰، شماره ۳۷.
- ملکی، عباس، (۱۳۸۲)، «فرایند تصمیم‌گیری در سیاست خارجی ایران»، مطالعات راهبردی، شماره ۲۷.
- نیاکونی، سید امیر و قنادی، علی، (۱۳۹۶)، «سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران پس از برجام: تداوم موازنه‌سازی و هویت‌یابی انقلابی»، فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی، سال ۶، شماره ۲۱.

خبرگزاری‌ها

- تابناک ۱۳۹۴/۵/۲۷ کد خبر ۵۲۵۳۱۲
- مهر ۱۳۹۵/۴/۲۶ کد خبر ۳۷۱۵۱۶۶
- انتخاب ۱۳۹۵/۱۰/۲۸ کد خبر ۳۱۷۶۴۹
- خبر آنلاین ۱۳۹۶/۸/۱۰ کد خبر ۷۲۳۰۵۸
- ایسنا ۱۳۹۶/۱/۲۷ کد خبر ۹۶۰۱۲۷۱۱۳۳۰

ب- انگلیسی

- Lew, Jacob J, (2015), "Testimony of Treasury Secretary Jacob J, Lew before the Senate Foreign, [https:// www. treasury. gov/ press- center/ press-releases/ Pages/ jl0129.aspx](https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl0129.aspx).
- Relations Committee on the Iran Nuclear Agreement", U.S. Department of the Treasury.
- Kenneth Katzman and Paul K. Kerr, (2018), "Iran Nuclear Agreement", Congressional Research.
- Mousavian, Seyed Hossein (2018), "Iran Nuclear Negotiation Building for International Peace and Security", available at: <https://www.scfr.ir/fa/?p=11684>.
- Service, [https://www.google.com/search?Rohani Farahmand Mohammad](https://www.google.com/search?Rohani+Farahmand+Mohammad), (2016), "Explaining the Iran nuclear deal: A Case of Mutual Agreement after a Decade of Gridlock": <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1064741/fulltext01.pdf>.
- Singh Michael, (20 January 2016), "The Middle East after the JCPOA", The Washington Institute for Near East Policy [https:// www. washingtoninstitute. org/ policy-analysis/view/the-middle-east-after-the-jcpoa](https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-middle-east-after-the-jcpoa).
- Tosi, Henry. L (1958) "March and Simon's work, Organizations", [https:// us. sagepub. com/sites/default/files/upm-binaries/27411_7.pdf](https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/27411_7.pdf).

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی